

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР МАНІПУЛЯТИВНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню гендерного аспекту тактики підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву. З'ясовуються відмінності між експресивами, вживаними різностатевими комунікантами під час здійснення маніпулятивного впливу.

К л ю ч о в і с л о в а: маніпулятивна стратегія позитиву, тактика підвищення значимості співрозмовника, комплімент, висловлювання, гендер.

У вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці набули актуальності дослідження, присвячені проблемі виявлення диференціальних відмінностей мовлення представників жіночої та чоловічої статі (див., напр., праці В.Г. Александрової, Й.А. Стерніна, І.В. Грошева, Л.М. Маслової, А.В. Кириліної, М.С. Колеснікової, О.А. Земської, М.В. Китайгородської, Н.І. Розанової, М.Д. Городнікової, О.В. Дудолодової, Л.М. Синельникової, Г.Ю. Богданович, А.П. Мартинюк, Л.Ф. Компанцевої, О.Д. Петренка, Е.Ш. Ісаєва, О.Г. Подлегаєвої, Л.В. Бахневої, В.В. Леонтєва). Роль гендерного чинника в системі мови й мовлення, специфіку конструювання гендеру в дискурсі, окремі особливості стратегій і тактик мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок досліджували також Н. Вулфсон, Д. Таннен, Р. Герберт, Дж. Холмс, О. Есперсен, Р. Лакофф, І.Г. Серова, Л.В. Бахнева, О.Л. Бессонова, Г.С. Двінянінова, І.С. Морозова, Н.Д. Борисенко, В.В. Потапов, О.І. Горошко, К.В. Піщікова, Є.В. Вохришева та ін.

Однак незважаючи на зростаючу кількість мовознавчих студій, у яких з'ясовується специфіка мовлення різностатевих комунікантів, до сьогодні не дослідженим залишаються особливості стратегій і тактик мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок, зокрема гендерний аспект маніпулятивної стратегії позитиву – мовної реалізації суб'єктом впливу мети, спрямованої на одержання вигоди чи бажаного результату шляхом повідомлення адресату приємної для нього інформації. Це зумовлює актуальність вивчення маніпулятивно спрямованих позитивнооцінних експресивів із позицій гендерних координат спілкування.

Дослідники гендерних відмінностей мовлення відзначають прагнення чоловіків домінувати в бесіді. Специфічними рисами чоловічої мовленнєвої поведінки вважається наполегливість, вимогливість, авторитарність, намагання захопити ініціативу в розмові. Чоловіки частіше, ніж жінки, переривають співрозмовника, стежать за тим, щоб він не відхилився від теми розмови.

Жінки націлені на гармонійне спілкування. Їх мовленню притаманні зацікавленість, увага до комунікативного партнера, доброзичливість, м'якість, делікатність¹, низька категоричність. Жінки більше здатні підтримувати діалог, частіше висловлюють солідарність зі співрозмовником і погоджуються з ним².

Результати гендерних досліджень стратегій увічливості показали, що жінки ввічливіші за чоловіків, більшою мірою дотримуються правил мовленнєвого спілкування³ і надають перевагу стратегіям позитивної ввічливості, тоді як чоловіки частіше послуговуються стратегіями негативної ввічливості, акцентують увагу на засвідченні поваги до статусу співрозмовника⁴.

Жінки вживають більше зменшувальних суфіксів, частіше називають комунікативного партнера на ім'я і в цілому роблять більшу кількість контактовстановлюваних мовленнєвих дій⁵. Це зумовлюється тим, що жінки вважають себе відповідальними за підтримання міжособистісних контактів.

Мовлення жінок нормативніше, ніж мовлення чоловіків⁶. У мовопородженні жінки відзначаються консервативністю, уникають неологізмів, натомість як мовні новоутворення виникають, здебільшого, суто з "чоловічої" ініціативи⁷.

¹ *Kramer Ch.* Perceptions of female and male speech // *Language and Speech*. – 1977 (Jun). – Vol. 20. – Pt. 2. – P. 157.

² *Herbert R. K.* Sex-based differences in compliment behavior // *Journal of pragmatics*. – V. 14. – 1990. – № 2. – P. 193-218.

³ *Мартынюк А. П.* О реализации принципа вежливости в речи женщин и мужчин // ВХУ. – Х., 1989. – № 339 : Человек и речевая деятельность. – С. 92.

⁴ *Holmes J.* *Women, Men and Politeness*. – London, 1995. – 254 p.

⁵ *Подлегаева О. Г.* Понятие мужской и женской речи в теории лингвистики гендерных субкультур // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Філологічні науки. – Луганськ, 2007. – № 8. – С. 92.

⁶ *Мартынюк А. П.* Знач. праця. – С. 91.

⁷ *Jespersen O.* *Language : Its Nature, Development and Origin*. – London; NY, 1925. – P. 221.

У мовленні жінок концентрується велика кількість емоційно-оцінної лексики, тоді як у чоловічому мовленні оцінна лексика тяжіє до стилістичної нейтральності⁸ та зниженості⁹.

Суть тактики підвищення значимості співрозмовника полягає в повідомленні партнеру позитивної інформації про нього у вигляді компліментів, похвали і схвальних оцінок або вираження позитивного ставлення до нього.

Гіперболізована експресивність, функціонування слів-інтенсивів, вишуканість, ексцентричність, перенасиченість епітетами та метафорами, часте використання вигуків є переважно ознаками жіночого мовлення. Але ці риси характерні й для мовлення чоловіків, що вдаються до здійснення маніпулятивного впливу за допомогою тактики підвищення значимості співрозмовника, напр.: (режисер підлещується до спонсорів) – *За істинних творців фільму – його великих героїв, які люблять Україну не лиш до глибини душі, а й до глибини <...> гаманця! За фундаторів фонду! За розквіт вітчизняного кіно!* (Г. Тарасюк); (патер хвалить свого духовного сина, який обіцяє взяти на себе всі витрати козацького сотника-перевертня, у чому зацікавлений сам патер) – *Простягти руку ворогові, хамові <...> Винагородити в сто разів за збитки, що заподіяли йому інші!* (З. Тулуб).

Мовленнєва поведінка чоловіків визначається як прозора, жіноча – як завуальована¹⁰. Тому в мовленні представниць жіночої статі непрямі висловлювання частотніші, ніж у мовленні чоловіків.

Однак маніпулятивна стратегія позитиву, як і інші маніпулятивні стратегії, передбачає приховування мовцем мети здійснення впливу, відтак непрямомоворіння тут притаманне як жінкам, так і чоловікам, напр.:

⁸ Подлегаєва О. Г. Зазнач. праця. – С. 94.

⁹ Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. И. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 122; Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови". – К., 2003. – С. 20.

¹⁰ Tannen D. You just Don't Understand : Women and Men in Conversation. – N.Y., 1990. – P. 41.

1) (самотня жінка фліртує з чоловіком) – **Чи ви, бува, не той пан, за якого всі заміж хочуть?** (Г. Тарасюк);

2) (юнак підтакує бабусі дівчини, яка йому подобається)

[– *Правду я кажу, Олексійку?*]

– **Хіба ж ви казали коли неправду?**(В. Захарченко);

3) (науковець хоче, щоб лікар-практик давав у наукову лабораторію інформацію про результати застосування лікарських рослин)

[– *Чи варто питати? – кинув Стороженко. – Ми просто зобов'язані це робити. Бо інакше навіщо ж було укласти договір на творчу співдружність між лікарнею і вашим Ботсадом.*]

– **Приємно мати справу з солідними людьми,** [– *батьоро відгукнувся Горностай*] (В. Гаман).

Особливо часто непрямі позитивнооцінні висловлювання вживаються чоловіками в ситуаціях флірту та ситуаціях ділового спілкування (переважно при звертанні нижчого в посаді чи за соціальним статусом співрозмовника до вищого), напр.:

1) (Франц залицяється до заміжньої Марини)

[*ФРАНЦ. Та що це з вами, Марино Іванівно? З якої речі ви так боїтеся?*

МАРИНА. Никодим мене до вас ревнує.

ФРАНЦ. Велике диво!] **Який же чоловік такої жінки не буде ревнувати** <...>

Ну, сядьмо ж тут, русалочко моя! (І. Карпенко-Карий);

2) (французький посол намагається покращити настрій російській цариці)

[– *Напевне, сусіди подумують, що ви збираєтесь завоювати Туреччину або ж Індію* <...>.

– *Отже, петербурзький кабінет, який тепер перебуває на Дніпрі, досить вагомий, якщо може так тривожити сусідів, – різко відказала Катерина.*]

– **І до того такий малий, всього в декілька дюймів, бо тягнеться від однієї скроні до другої, від перенісся до волосся** <...> **Зате могутній. Щоб монархічна держава була сильна, треба, щоб її величина відповідала здібностям того, хто нею керує** (Р. Іваничук).

Ф.С. Бацевич, говорячи про статусну закріпленість мовленнєвих актів (від носія конкретного статусу в певному соціально-культурному середовищі очікують відповідних цьому статусу мовленнєвих актів), наводить приклад: "прерогатива в уживанні прямих експресивів-похвал належить начальнику, підлеглий може висловити лише непрямі компліменти"¹¹.

Принцип, якого дотримуються комуніканти, можна сформулювати у вигляді такого постулату: "Ніколи не висловлюйте прямо захоплення або схвалення особі з вищим соціальним статусом". Згідно з вимогами етикету, адресувати прямі компліменти і схвальні висловлювання особам, що мають вище соціальне положення, некультурно.

Жінки непрямі експресиви використовують частіше під час спілкування з чоловіком, ніж з адресатом своєї статі.

Серед мовознавців точиться дискусія щодо гендерної маркованості еліптичних висловлювань: одні вчені вважають їх притаманними чоловічому мовленню (напр., В.Г. Александрова¹²), інші – жіночому (напр., О. Єсперсен¹³). Повтори й обірвані конструкції, розчленовані питання й окличні речення однозначно приписують жінкам¹⁴.

Застосовуючи маніпулятивну тактику підвищення значимості співрозмовника, мовці обох статей з однаковою частотністю вживають еліптичні висловлювання, вдаються до повтору й недомовок, напр.: (пан заспокоює наймитів, яким обіцяв за роботу дати сорочки) – *Нащо вам свою красу ховати? Це в кого парші або ще якась вада, тому, справді, без сорочки не можна, а вам <...>* (З. Тулуб); (актриса хоче вивідати інформацію у своєї колеги-суперниці) [*КВЯТКОВСЬКА* (з захватом). ...] *Я до тебе, моя цяцяна, так прив'язалася, так прив'язалася <...>* [*Так тому правда, що той хапа?*] (М. Старицький).

¹¹ Бацевич Ф. Лінгвістична генетика : проблеми і перспективи. – Львів, 2005. – С. 136.

¹² Александрова В. Г. Структурно-синтаксическое кодирование информации мужчинами и женщинами // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. ст. за мат. III міжнар. наук. конф. : у 2-х ч. – Ч. 1. – Черкаси, 2003. – С. 71.

¹³ Jespersen O. Зазнач. праця. – С. 173.

¹⁴ Там само. – С.173.

Ставлення до компліментарних висловлювань чоловіків і жінок відрізняється: якщо для чоловіків комплімент є засобом вираження свого захоплення, то жінки за його допомогою долають соціальну дистанцію¹⁵. Існує стереотип стосовно жіночої чутливості до компліментів: жінки, на відміну від чоловіків, сприймають компліменти на свою адресу як мовленнєвий засіб вираження схвалення чи заохочення прийнятої суспільством рольової поведінки¹⁶.

Відповідно до результатів нашого дослідження, кількість маніпулятивно спрямованих компліментарних висловлювань, мовцем у яких постає особа чоловічої статі, істотно більша порівняно з тими, що висловлюються жінками: 84 % проти 16 % (див. рис.).

Суттєве переважання компліментів, висловлених чоловіками для здійснення маніпулятивного впливу, частково можна пояснити тим, що в оцінюванні виявляється прагнення представників чоловічої статі до домінування, лідерства: "якщо хтось дає позитивну оцінку, то іншого разу він може дати і негативну – сам факт оцінювання передбачає перевагу"¹⁷.

Цікаво, що в англomовних культурах найчастіше адресатами й адресантами компліментів виступають жінки, що пояснюється позитивним ставленням представниць жіночої статі до компліментарних висловлювань. Комплімент вважається невід'ємною рисою комунікативної поведінки, орієнтованої передусім на жінок, а також ознакою "жіночої мови"¹⁸. Найчастотніші компліменти жінок жінкам, далі в порядку зменшення частотності – компліменти жінок чоловікам і компліменти чоловіків жінкам.

¹⁵ *Herbert R. K.* Зазнач. праця. – Р. 193-218.

¹⁶ *Wolfson N.* Pretty is as Pretty Does : A Speech Act View of Sex Roles // *Applied linguistics*. – 1984. – Vol. 5. – № 3. – Р. 241; *Wolfson N.* Perspectives : Sociolinguistics and TESOL. – Cambridge, 1989. – Р. 172 p.

¹⁷ *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – изд. 5-е. – М., 2008. – С. 97.

¹⁸ *Двинянинова Г. С., Морозова И. С.* Комплимент как коммуникативная стратегия и прагматическая тактика в англоязычном дискурсе (гендерный аспект) // Доклады II междунар. конф. "Гендер : язык, культура, коммуникация". – М., 2002. – С. 118-125.

Найменшою за чисельністю, на думку вчених, є група компліментів чоловіків чоловікам¹⁹.

Досліджуючи функціонування компліментів у британській й американській лінгвокультурах, мовознавці сходяться на думці, що компліменти, як правило, висловлюються комунікантами на адресу представників протилежної статі²⁰.

У маніпулятивній стратегії позитиву компліменти, адресовані чоловіками чоловікам, домінують над висловлюваннями, адресованими жінкам (71 % проти 29 %), що дає право поставити під сумнів стереотип стосовно чоловічої нечутливості до компліментів та їх негативного сприймання²¹.

Показово, що з висловлювань, адресованих чоловіками жінкам, на ситуації флірту припадає лише 38 % (на інші – відповідно 62 %). Це дозволяє зробити припущення, що в міжгендерній комунікації маніпулювання здебільшого націлене на одержання матеріальної чи іншої вигоди, а флірт часто постає лише шляхом до неї. Тому слушною видається думка Л.І. Гришаєвої про те, що "... фактор "гендер" посідає в ієрархії відношень між дискурсивно значущими параметрами не таку високу позицію, як це можна було б припустити, спираючись на прототипне уявлення про комплімент як "лестоці, що говорить чоловік жінці з метою завоювати її симпатію"²².

¹⁹ *Wolfson N.* The Bulge : a Theory of Speech Behavior and Social Distance // *Second Language Discourse : a Tex book of Current Research.* – Norwood, NJ, 1988. – P. 21-38; *Wolfson N.* Pretty is as Pretty Does : A Speech Act View of Sex Roles // *Applied linguistics.* – 1984. – Vol. 5. – № 3. – P. 236-244; *Holmes J.* Paying Compliments : A Sex-Preferential Positive Politeness strategy // *Journal of Pragmatics.* – 1988. – Vol. 12. – № 4. – P. 445-465; *Brown P., Levinson S.* Politeness : Some universals in language usage. – Cambridge, 1988. – 345 p.; *Кокойло Л. А.* Комплиментарные высказывания в современном английском языке: (структура, семантика, употребление) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – К., 1995. – С. 155-157.

²⁰ *Двиганинова Г. С., Морозова И. С.* Знач. праця; *Морозова И. С.* Некоторые особенности речевого акта "комплимент" в англоязычной (британской) лингвокультуре (на материале текстов художественных произведений XX века) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0069>.

²¹ *Леонтьев В. В.* Женские комплименты в английской лингвокультуре // *Вестник ВолГУ.* – Сер. 2 : Языкознание. 2001. – Вып. 1. – С. 122; *Кокойло Л. А.* Знач. праця. – С. 157.

²² *Гришаева Л. И.* Объект комплимента в гендерном измерении // Доклады первой международной конференции "Гендер : язык, культура, коммуникация". – 25-26 ноября 1999 года. – М., 2001. – С. 160.

Флірт тяжіє до симетрії мовців за віком і соціальним статусом: серед компліментів, висловлених чоловіками жінкам під час здійснення маніпулятивного впливу в ситуаціях флірту, 77 % висловлювань адресуються партнеру, рівному за цими характеристиками (проти 23 % – нерівному). Серед "асиметричних" позитивнооцінних висловлювань домінують компліменти, адресовані чоловіками співрозмовницям із нижчим соціальним статусом чи посадою і, зазвичай, молодшим. Флірт чоловіка з жінкою, вищою в посаді / за соціальним статусом або старшою за віком, засвідчують лише приклади з усного мовлення (переважно в парах "учень – учителька", "студент – викладачка"). Матеріал художньої літератури таких прикладів флірту не фіксує.

У маніпулятивних ситуаціях залицяння чоловіки щодо жінок, нижчих за статусом, можуть виявляти фамільярність, напр.: (писар фліртує з молодницею Горпиною) [*ПИСАР.*] *Ох-ох-ох! Таку **меличку** усякий прийме <...> ще як прийме! То єсть лепортую вам: і жилетку сію моднійшую, і штани сії пістрові довгійшії застановив би, а **мелички** такої з рук би не випустив* (М. Старицький); (пан хоче найняти на роботу вродливу селянку) – *Гарна дівчина, та любить **гедзкатись**, [– сказав пан,] – ось я тобі одріжу на спідницю оцієї червоної матерії, то, може, ти перестанеш **хвицятись*** (І. Нечуй-Левицький).

Предметом позитивної оцінки в компліментах, які роблять чоловіки жінкам у ситуаціях флірту, постають зовнішність співрозмовниці (52 %), її вміння, здібності, заслуги (13 %), риси характеру (домінують моральні якості) (7 %). 24 % "чоловічих" компліментарних висловлювань дають загальну позитивну оцінку адресату-жінці, 5 % – маркують ставлення мовця до співрозмовниці. Поодинокими прикладами представлені компліменти, які підкреслюють унікальність жінки або стосуються чогось, що має відношення до неї.

Хоча пестлива лексика, повтори, вигуки, висловлювання окличної, питальної й риторично-питальної форми, натяки характеризують більше жіноче мовлення, в межах реалізації маніпулятивної стратегії позитиву (найчастіше – у

ситуаціях флірту) це притаманно й мовленню чоловіків, напр.: (Гострохвостий заспокоює матір дівчини, якій крутить голову) [*ГОСТРОХВОСТИЙ. Горпино Корнійвно!*] *Хіба ж я сліпий? Хіба ж мені баньки більма засліпили? Хіба ж я не бачу, що таке Євфросина, а що таке Оленка? Гай, гай, милий боже!* [*Вже б говорив хтось другий, а не ви, Горпино Корнійвно!*] (І. Нечуй-Левицький); (коханець матері хоче одружитись на її доньці, щоб не втратити трикімнатну квартиру) [*Калістрат Капітонович, узявши Ніночку під руку, провів її до місця і цього разу вже висловив свою похвалу при матері:*]

– *Ох і танцює ваша чудова донечка, дорога Маріамно Харисимівно. Мов ота пушиночка, мов <...>* (С. Грицюк).

Серед тропів частотністю в "чоловічому" арсеналі художніх засобів відзначаються епітети, метафори, гіперболи та порівняння, напр.:

1) (татарин Сафар хоче власкавити бранку-українку) [*– Якші ханум, не бійся! Ми тебе не чіпатимемо.*] *Ханум – як троянда! А хіба можна псувати квіти в садах аллахових?* (З. Тулуб);

2) (флірт)

[*– Ти мені подобаєшся. Тобто ти мені й так подобаєшся, а тепер іще більше, – зауважив Джеймс. – Лондонські дівчата цього не роблять.*

– *Та не може бути.*

– *Ну, роблять, але недостатньо.*] *Але ти – просто як вишня на торті* (С. Пиркало).

Варто зазначити, що в ситуаціях флірту чоловіки часто послуговуються прийомом запевняння в щирості. Це передусім засвідчують висловлювання, предметом позитивної оцінки у яких постає зовнішність співрозмовниці, напр.:

1) (флірт) [*ГОЛОХВОСТИЙ.*] *Да ви луччі за самих найкращих панночок; ви просто така ціпонька, що аж слина котиться, – вірте!* (М. Старицький);

2) (флірт) [*Почав розмову від того, чи Зоня по вакаціях поїде до семінарії*].

– *Се залежить, певно, від того, чи не приїде хтось до Залісся. Нічого в тім не було би дивного. Ви гарна панна.*

[*– Ага, гарна! – відповіла Зоня, але ласкавіше глянула на Дороша.*

– *Ви знаєте, що] я на компліменти не щедрий. Кажу правду* (О. Маковей).

Пейоративність лексики, фамільярність вважаються рисами, притаманними мовленню чоловіків. Негативнооцінну або лайливу лексику зафіксовано в маніпулятивно спрямованих висловлюваннях, що передають позитивну оцінку чи маркують прихильне ставлення до адресата, де мовець – особа виключно чоловічої статі, напр.:

1) (партизан пан Дулькевич залицяється до власниці пансіонату, яка дала йому та його друзям притулок) – *Я був в Італії ще до війни. Але, пся кошъч, ніколи не зустрівач такої чарівної жінки, як ви пані Грачіолі!* (П. Загребельний);

2) (Гнат хоче повернути втрачену кохану)

[ГНАТ. *То знайдеш Івана?*

ВАРКА. *Атож. Сохнуть не буду!*

ГНАТ.] *На біса і в город їздить, і до панича найматься <...> Така молодиця тільки сліпого не приворожить. [Ти б тут пошукала]* (І. Карпенко-Карий).

У нефліртових ситуаціях домінують експресиви, у яких чоловік-адресант і жінка-адресат однакові за віком, статусом і посадою (57 % порівняно з 43 % експресивів, що мають місце за "асиметричної" інтеракції). Причому типовою є асиметрія різностатевих комунікантів за статусом чи посадою: чоловіки частіше адресують компліменти жінкам, що займають нижчу позицію в соціальній ієрархії, ніж вищим за них у посаді / за соціальним статусом.

Так, у робочій картотеці зафіксовано вдвічі більшу кількість прикладів висловлення компліментів на адресу жінки чоловіком, який має вищий соціальний статус порівняно із співрозмовницею, ніж тих, у яких мовець стоїть на нижчій соціальній сходинці.

Вікова асиметрія інтерактантів різної статі в ситуаціях маніпулювання, що не передбачають флірт, не є яскраво вираженою.

У тих випадках, коли чоловік-маніпулятор не націлений на флірт зі співрозмовницею, предметом позитивної оцінки постають її зовнішність (23 %), ділові якості, заслуги, вміння, таланти (18 %), діти, майно чи об'єкти, що мають до неї якесь відношення (14 %), розум (12 %), риси характеру, переважно

моральні якості (9 %). Компліментарні висловлювання, що дають загальну позитивну оцінку адресату жіночої статі, становлять 20 %, а ті, які маркують унікальність чи потрібність співрозмовниці, – 4 %. Лише одним прикладом представлені компліменти щодо національної належності адресата жіночої статі.

Результати аналізу підтверджують думку В.В. Леонтьєва про те, що "компліменти на адресу жінок із приводу їх майстерності говоряться чоловіками вищого соціального статусу, що мають (в силу статусної переваги) право висловити схвалення чи дати оцінку поведінці підлеглих жінок"²³. Напр.:

1) (директор пропонує роботу вродливій молодій жінці) [*– Ну, все! Годі, годі!*] ***Бачу, що ви людина освічена, маєте власну думку і вільно розмовляєте на будь-яку тему. Це добре. Фахівець ви молодий і, сподіваюся, досі відкритий для нової інформації, бо вчитися в нашій справі треба багато чого. Поки що гарантією вашого знання іноземних мов є диплом*** (Л. Баграт); (директор хоче перевести підлеглу на інше робоче місце) [*– Вітаю із святом, Софіє Андріївно, вітаю! Як відпочили? Як сім'я? Але я про інше. Є така думка, – він указав перстом угору, – вам треба рости.*] ***Ви молодий перспективний кадр*** (Л. Романчук).

Отже, як і в ситуаціях флірту, позитивнооцінні висловлювання чоловіків на адресу жінок у нефліртових ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу зосереджуються на зовнішності представниць жіночої статі (щоправда, порівняно із ситуаціями флірту їх більше ніж удвічі менше), напр.:

1) (чоловік похилого віку звертається до працівника бібліотеки, своєї ровесниці) – ***Красунечко, чи можна мені побільше бланків?*** (з усного мовлення);

2) (Каленик просить дівчат допомогти йому дістатися до своєї хати)

[КАЛЕНИК. *О? А де ж моя хата? Чорт його й пійма <...> Танцюють бісові хати <...> Мов п'яні <...>*

ПЕРША ДІВЧИНА. Показати вам, дядьку, вашу хату?

КАЛЕНИК. Покажіть,] мої молодички гарнесенькі! (М. Старицький).

²³ Леонтьев В. В. Зазнач. праця. – С. 122.

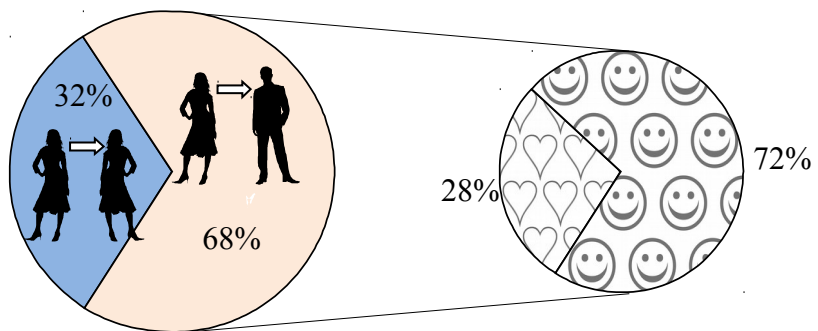
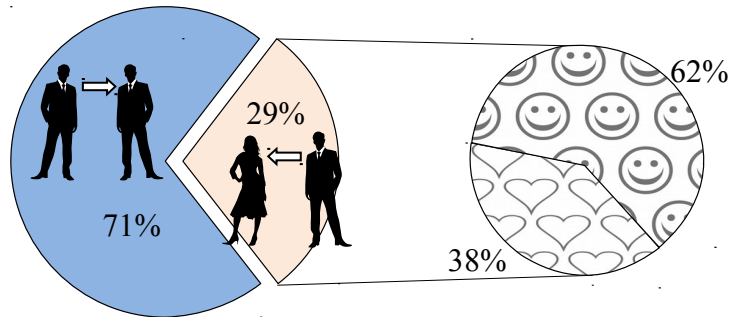
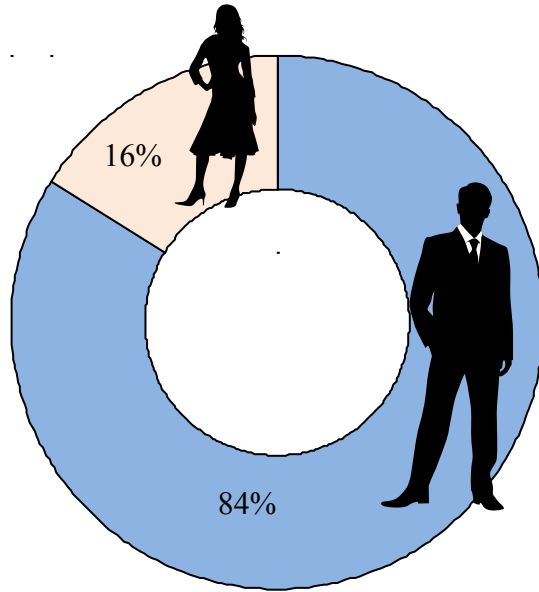
Компліменти щодо зовнішнього вигляду в ситуаціях, що не передбачають флірт (як, до речі, і в ситуаціях флірту), жінкам зазвичай висловлюють чоловіки, однакові з ними за віком і статусом чи посадою (59 %). Прикладів компліментів щодо зовнішності, висловлених значно молодшим чоловіком старшій за віком жінці в нефліртових ситуаціях, робочою картотекою не зафіксовано.

Компліменти чоловіків на адресу жінок, які обіймають вищу посаду чи мають вищий соціальний статус, часто містять урочисті слова. Тут не спостерігається порушення мовних норм і наявності слів із суфіксами зменшеності. Такі висловлювання рідко оформлені питальними чи риторично-питальними реченнями. Обірвані структури для нефліртових ситуацій здійснення маніпулятивного впливу теж не характерні. Мовлення чоловіків-маніпуляторів, адресоване жінкам, вищим за статусом чи посадою, відзначається й насиченістю художніми тропами, серед яких домінують епітети, метафори та гіперболи. Компліменти, висловлювані чоловіками жінкам, нижчим у посаді чи за соціальним статусом і значно молодшим, часто містять пестливі форми, зменшені варіанти імен тощо.

Жінки компліментарні висловлювання адресують здебільшого чоловікам: 68 % компліментів, у яких мовець – жінка, висловлені на адресу представників сильної статі. Але лише 28 % із них припадає на ситуації флірту (див. рис).

Рис.

Гендерний аспект маніпулятивно спрямованих компліментів

У ситуаціях флірту, де адресантом постає жінка, як і в ситуаціях із мовцем чоловічої статі, спостерігається симетрія комунікантів за віком та статусом. Так, зібраний матеріал показує, що у фліртових ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу 91 % висловлювань жінки адресують рівному за статусом і віком партнеру та 9 % – нерівному.

Якщо для "чоловічої" стратегії флірту за вікової чи статусної асиметрії комунікантів характерне домінування компліментів, висловлюваних вищим у посаді й старшим чоловіком нижчій у посаді / за статусом співрозмовниці, то в "жіночій" фліртовій стратегії статусна нерівність не спостерігається. Натомість тут мають місце компліменти молодшим чоловікам. Приклади адресування компліментарних висловлювань у ситуаціях флірту жінкою чоловіку, котрий обіймає вищу посаду чи має вищий соціальний статус, у зібраному матеріалі відсутні.

Порівняно з "чоловічими" компліментами жінкам компліменти, висловлювані жінками чоловікам із метою здійснення маніпулятивного впливу в ситуаціях флірту, характеризуються відсутністю чи незначною кількістю пестливих форм слів, зменшених варіантів імен, художніх тропів. Типовими тут є компліменти-натяки, непрямі компліменти, компліменти-недоговорювання. Напр.:

1) (флірт)

[– *Друзі мої, та ви ж гарно співаєте!* – похвалив їх (хористів-ентузіастів. – І.Ш.) *Микола* (завклубом, що акомпанував. – І.Ш.)]

– *Під таку музику й співається легко,* – [сказала *Віра*. *Щоки її й ще й досі палали*] (В. Захарченко);

2) (молода незаміжня журналістка прийшла до полковника-пенсіонера взяти інтерв'ю) – *Йой, один антикваріат, як в музеї! Та де! Такого і в музеї нема! І як це ви один серед такого добра, чи не скучно, може б вам квартирантку, молоду, гарячу,* [– *молочка грайливо повела плічками, завияля задком, заморгала очками-брівками,* – генерал мені сказав, що ви <...> удівець?] (Г. Тарасюк).

В тематичному плані "жіночі" компліменти на адресу чоловіків у ситуаціях флірту фокусуються на рисах характеру співрозмовника (22 %), його моральних якостях (19 %), професійній майстерності, вміннях, заслугах (16 %), розумових здібностях (13 %), зовнішності адресанта (6 %). 12 % компліментів, які говорять жінки чоловікам у фліртових ситуаціях, дають загальну позитивну оцінку співрозмовнику, 12 % – характеризують його вік та досвід.

У ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу, що не передбачають флірт, теж домінують висловлювання, адресовані мовцем-жінкою партнеру чоловічої статі, рівному за статусом / посадою чи віком (60 % порівняно з 40 %). При взаємодії різностатевих партнерів, неоднакових за віком, статусом чи посадою, де мовцем постає жінка, закономірностей щодо адресації висловлювань не спостерігається.

Результати дослідження показують, що жінки-маніпулятори не порушують правило етикету, відповідно до якого позитивне оцінювання зовнішності чоловіка, вищого за статусом, особливо під час ділового спілкування, вважається некультурним.

Аналіз зібраного матеріалу дозволяє говорити про гендерну закріпленість тематики маніпулятивно спрямованих компліментарних висловлювань: жінкам частіше роблять компліменти щодо зовнішності, а чоловікам – із приводу дій чи їх результатів. Це пояснюється різницею в ціннісних орієнтаціях: для жінок соціально значущою є зовнішня привабливість, тоді як для чоловіків важливіші здібності та ділові якості.

Кількість експресивів, адресованих жінками жінкам, є відносно невеликою в тактиці підвищення значимості співрозмовника (не перевищує 32 % висловлювань мовця жіночої статі). Тут спостерігається асиметрія жінок-комунікантів за віком і / чи соціальним статусом, посадою. Старші за віком жінки частіше позитивно оцінюють молодших співрозмовниць. Нижчі в посаді / за статусом комунікантки майже в чотири рази частіше дають позитивну оцінку вищим за цим критерієм партнеркам по інтеракції.

Предметом позитивної оцінки в маніпулятивно спрямованих висловлюваннях, адресованих жінками жінкам, є ділові якості співрозмовниці, її здібності, виконання певних дій (41 %), зовнішність (24 %; старші мовці частіше дають оцінку зовнішності молодшої співрозмовниці), інтелектуальні якості (14 %; простежується переважання компліментів, висловлених нижчими за статусом чи посадою вищим, старшими – молодшим співрозмовницям), моральні якості (14 %), діти партнерки по інтеракції (8 %).

Співрозмовниці старшого віку щодо значно молодших використовують пестливі форми імен, звертань, номінацій адресата та їх поширювачів. Нижчі в посаді / за статусом жінки, звертаючись до вищих за цими характеристиками співрозмовниць, часто послуговуються врочистою лексикою, штампами офіційно-ділового стилю.

Л.І. Клочко, дослідивши соціолінгвальні особливості функціонування похвальних висловлювань в англійських країнах, помітила культурно зумовлену ознаку: переважання схвальних відгуків осіб обох статей із приводу здібностей і успіхів у тому чи іншому виді діяльності²⁴.

Підсумки наукової розвідки, здійсненої на матеріалі української мови, підтверджують цю закономірність, але вона не свідчить про велике значення конкурентоспроможності та ділових якостей у суспільстві, як у британській чи американській культурах, а зумовлена специфікою маніпулятивного впливу, націленого передусім на одержання вигоди від співрозмовника – використання його для підвищення свого соціального статусу чи покращення матеріального становища.

Співставивши результати мовознавчих студій позитивнооцінних висловлювань різних жанрів у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, доходимо висновку, що компліменти і похвали різняться й за гендерним параметром: адресантами похвал частіше виступають чоловіки, ніж жінки²⁵. У маніпулятивній стратегії позитиву про цю різницю говорити не доводиться

²⁴ Клочко Л. И. Высказывания похвалы в коммуникативно-деятельностной парадигме общения (на мат. англ. яз.) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Сумы, 2003. – С. 114.

²⁵ Клочко Л. И. Там само. – С. 103.

через істотне переважання позитивнооцінних висловлювань, адресантом і адресантом у яких є чоловіки.

Таким чином, здійснений аналіз гендерного аспекту маніпулятивної тактики підвищення значимості співрозмовника не суперечить думці про те, що "гендерні стереотипи мовленнєвої поведінки є відображенням диференціації соціальних ролей чоловіка і жінки, які, тим не менше, можуть коригуватися в той чи інший бік під впливом професійної чи якоїсь іншої необхідності"²⁶.

Подальше дослідження значущості статусної ієрархії та вікових характеристик учасників маніпулятивно маркованих комунікативних ситуацій дозволить скласти більш повне уявлення про соціокомунікативні особливості маніпулятивної стратегії позитиву.

(Тернопіль)

I. Y. SHKITSKA

THE GENDER DIMENSION OF MANIPULATIVE DISCOURSE

The article is devoted to research of gender aspect of the tactics of raising the interlocutor significance in the context of manipulative positive strategy. There are investigated differences between expressions, used by interlocutors of different sexes while the manipulative influence is realized.

K e y w o r d s: manipulative strategy of positive, tactics of raising the interlocutor significance, compliment, utterance, gender.

²⁶ Серова И. Г. Гендерные стратегии речевого поведения и проблемы самоидентификации // Язык как функциональная система : сб. науч. ст. – Тамбов, 2001. – С. 155.